

10. YÜZYILDA BATÎHA'DA HÜKÜM SÜREN BİR ARAP EMÎRLİĞİ: ŞÂHÎNÎLER

An Arab Emirate Rule in Batîha in The 10th Century: Shahînîds

Dr. İsmet Burak Batır

ismetburakbatir90@gmail.com

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 06.12.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 24.03.2023
DOI Number : 10.9737/hist.2023.1131

Atıf – Citation:

İsmet Burak Batır, "10. Yüzyılda Batîha'da Hüküm Süren Bir Arap Emîrliği: Şâhînîler", *History Studies*, 15/2, Mayıs 2023, s. 279-296.

10. YÜZYILDA BATÎHA'DA HÜKÜM SÜREN BİR ARAP EMİRLİĞİ: ŞÂHİNÎLER

An Arab Emirate Rule in Batîha in The 10th Century: Shahînîds

Dr. İsmet Burak Batır

Öz

Batîha, Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kısmında geniş bir bataklık alanı kaplamaktadır. Antik Çağlardan önce oluşan bölgenin ilk islah faaliyetleri Sâsânîler devrinde başlamıştır. Emevîler, bataklığın kurutulması için ciddi bir çalışma yürüttüyse de Abbâsîler zamanında bu politikanın terk edilmesi bataklıkların yeniden genişlemesine neden olmuştur. Kamışlık ve sazlıkların artması bölgeyi eşkıyanın sığındığı bir merkez hâline getirdi. 3. (9.) yüzyılda meydana gelen Zut, Zencî ve Karmatî isyanları Abbâsîlerin bölgedeki otoritesini zayıflattı. Böyle bir ortamda nüfuzunu artıran İmrân b. Şâhîn Batîha'da yaklaşık yarım asır sürecek bir emîrlik kurdu. Bu çalışmada dönemin ana kaynakları ve modern çalışmalar tetkik edilerek Şâhînî Emîrliği'nin ortaya çıkış süreci ve emîrliğin Abbâsîler ve Büveyhîler ile ilişkisi incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Batîha, Büveyhîler, Abbâsîler, İmrân b. Şâhîn, Şâhînîler

Abstract

It covers a large marshy area in the lower part of the al-Batîha, Euphrates and Tigris rivers. The first improvement activities of the region, which was formed before ancient times, started in the Sassanid period. Although the Umayyads carried out serious work to drain the swamp, the abandonment of this policy during the Abbasid period caused the swamps to expand again. The increase in reed beds and reed beds made the region a center where bandits took shelter. The al-Zutt, Zanjî and Karmatî revolts that took place in the 3th (9th) century weakened the authority of the Abbasids in the region. Increasing his influence in such an environment, Imran b. Shahîn established an emirate in Batîha that would last for half a century. In this study, the primary sources of the period and modern studies will be examined and the emergence process of the Shahînîds Emirate and its relationship with the Abbasids and Buyids will be examined.

Keywords: Batîha, Buyids, Abbasids, Imrân b. Shâhîn, Shâhînîds

Giriş

Şâhînî Emîrliği'nden bahsetmeden önce onların yaşadığı coğrafyanın özelliklerinden bahsetmek konunun anlaşılması açısından iyi olacağı kanaatindeyiz. Güney Mezopotamya'da Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kısmında geniş bir bataklık araziye kaplayan Batıha bölgesinin; kuzeyinde Vâsıt¹ ve Kûfe güneyinde ise Basra yer almaktadır.² Bu nedenle kuzeyine Vâsıt Batıha'sı, güneyine ise Basra Batıha'sı denmiştir.³ Arap müellifler Batıha'daki bataklık oluşumunun Sâsânîler zamanında meydana geldiğini belirtmiştir.⁴ Ancak Asurlular zamanına ait çivi yazılarında bölgeden bahsetmek için kullanılan "agammé" (bataklık) ve "apparaté" (kamışlık) kelimeleri Batıha'nın Sâsânîlerden çok önce bataklık bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Bölge; Roma ve Grek kaynaklarında Chaldaicus, Limue ve Lacus şeklinde geçmektedir. Bunun yanında antik kaynaklarda ise Poludes ve Diotahi ismi geçmektedir. Bunlardan ikincisinin zamanla Biotahi (Batâih) şekline dönüştüğü görüşü oldukça yaygındır.⁶ Arap müellifler ise eserlerinde genellikle Batıha'nın çoğulu olan Batâih kelimesini tercih etmiştir.⁷

Batıha yöresinde bulunan kasaba ve yerleşim yerleri Orta Çağ İslâm coğrafyacıları tarafından bahsedilmiştir. Bunlardan en detaylı bilgi veren İbn Serâbiyûn'dur. O, Vâsıt'tan başlayarak güneye doğru inen Batıha kasabalarını zikretmiştir. Ona göre Katr denilen yer bataklığın başlangıcıydı. Katr'ın on fersah güneyinde "geçiş yolu" anlamına gelen er-Rusâfe bulunuyordu. Onun yanında, aynı isimle anılan ve aşağı doğru akıp giden Nehr-i Ebân denilen bir kanal yer alıyordu. Kanalin aşağısında Fârûs ve onun yanında da "âmillerin manastırı" manasındaki Deyrû'l-ummâl kasabası bulunuyordu. Bunun güneyinde de Arapça'da "hanlar" anlamına gelen Havânît yer alırdı.⁸ Bunlardan başka Makdisî, Batıha'daki önemli yerleşimlerinden biri olan Salik'i nehirlerle ve iyi ekilmiş arazilerle çevrili bir kasaba olarak zikretmektedir.⁹

Batıha'daki sulak arazilerin geniş yer kaplaması sayesinde halkın geçim kaynağı büyük oranda tarım ürünlerinden karşılanmaktaydı. Özellikle bölgede suya ihtiyaç duyan tarım ürünlerini yetiştirmek uygun oluyordu. Örneğin Hindistan'dan bölgeye getirilen pirincin ekimi oldukça

¹ Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî tarafından Kûfe ve Basra arasında kurulan şehir günümüzde mevcut değildir. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Vâsıt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 42, İstanbul 2012, s. 541-544.

² Batıha'nın sınırlarını devletin bataklık kurutma projeleri ve meydana gelen seller nedeniyle tespit etmek zordur. Guy Le Strange, Batıha'nın sınırlarının tespiti için Arap müelliflerin verdiği bilgiler üzerine detaylı bir araştırma yapmıştır. Ona göre Batıha'nın sınırları 200 mil uzunluğunda 30 mil genişliğindeydi. Muhtemelen Dicle ve Fırat nehirlerinin taşması sonucunda meydana gelen sel nedeniyle oluşan istikrarsızlık bölgenin sınırlarını belirlemede sorun teşkil etmektedir. Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2002, s. 51; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, C. 1, Darû Sâdır, Beyrut 1977, s. 450; Georgette Cornu, *Atlas du Arabo Islamique a l'epoque Classique IX-X Siecles*, Brill, Leiden 1985, s. 27; Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memlekeleri*, çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 72; Muhammed Rıza Naci, "Batıha", *Dâiretü'l-maârif-i bozorg-i İslâmî*, C. 12, Tahran 1383, s. 274.

³ Abdülaziz Dürî, *Târihü'l-İraki'l iktisâdî fi'l-karni'r-rabi' el-hicri*, Merkezü'l-dirâset-i vahdeti'l-arabiyye, Beyrut 2001, s. 23; Maximilian Streck-Saleh el-Ali, "al-Batıha", *The Encyclopaedia of Islam (Second Edition)*, C. 1, Leiden 1986, s.1093-1097.

⁴ Belâzürî, *Fütuhu'l-büldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 420; İstahri, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018, s. 88; Kazvîni, *Assârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*, Darû Sâdır, Beyrut t.y., s. 446.

⁵ M. Streck, "Batıha", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1979, s. 335; Hakkı Dursun Yıldız, "Batıha", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 195.

⁶ Streck, *agm*, s. 335; Streck, el-Ali, *agm*, s. 1094; Yıldız, *agm*, s. 195.

⁷ Ya'kûbî, *age*, s. 51; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. 1, Dârü'l-Maârif, Kahire t.y., s. 300; Streck, el-Ali, *agm*, s. 1093.

⁸ Guy Le Strange, *age*, s. 73; a. mlf, "Description of Mesopotamia and Baghdâd, Written about the Year 900 A.D. by Ibn Serapion. The Arabic Text Edited from a MS. in the British Museum Library, with Translation and Notes" *Journal Royal Asiatic Society*, London 1985, s. 33.

⁹ Makdisî, *İslâm Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 54; Krş. Strange, *age*, s. 73.

yaygındı. Pirinç tarlalarında Zutlar¹⁰ (Câtlar) çalıştırılmaktaydı.¹¹ Burada üretilen pirinç bütün İslâm dünyasına sevk edilirdi. Bunun yanında şeker kamışı ve Vâsıt'a yakın yerlerde yetiştirilen arpa burada yetiştirilen önemli tarım ürünlerindedir. Hayvancılık halkın diğer geçim kaynaklarındandı. Suyun bol olması sayesinde kanallarda balıkçılık yapılmaktaydı. Bunun yanında kurutulan bataklıklarda tesis edilen büyük çiftlikler manda ve inek yetiştiriciliğinin yapıldığı yerlerdi. İbn Rüste, balıkçılık ve şeker kamışı ihracatı için Batîha'nın gerçek hazinesi olduğunu nakletmektedir.¹²

Batîha, İslâm'ın bölgeye hâkim olmasından sonra farklı milletlerin yaşadığı bir yer olarak temâyüz etmiştir. Bölgenin en eski halkı Ârâmîlerin soyundan geldiği bilinen Nebâtîlerdir. Aynı şekilde muhtelif Arap kabileleri¹³ de bölgenin kadim halklarındandır. Haccâc zamanında Hindistan taraflarından getirilen Zutlar da Batîha'nın Orta Çağ boyunca bölgenin önemli halklarından sayılmışlardır. Yine diğer bir unsur Afrika'nın doğusundan pirinç ve şeker kamışı tarlalarında çalıştırılmak üzere getirilen Zencîlerdir.¹⁴

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Batîha jeolojik devirlerden beri insanlığın yerleşimine uygun bir yer olmamıştır. Sâsânî hükümdarları tarafından başlatılan ıslah çalışmaları Emevîler devrinde devam etmiş ve su taşkınlarının kontrol alınması ile toprağın ıslah edilmesi için birtakım faaliyetlerde bulunulmuştur. Emevîlerin uyguladığı bu politikaların kısmen başarılı olmuştur. Ancak onların Batîha'da yürüttüğü ıslah faaliyetlerini benimsemeyen Abbâsîlerin bölgeyi başıboş bırakması bataklıkların yeniden genişlemesine neden oldu. Bataklıkların artması devletin, bölgenin güvenliğini sağlamasında zafiyet oluşturdu. Dolayısıyla bu bataklıklar eşkıyanın sığındığı bir merkez hâline geldi. Bütün bunların üzerine Abbâsî halifeleri arasında ortaya çıkan iktidar mücadeleleri devletin otoritesini iyice zayıflattı. Nitekim bu zayıflamadan sonra III. (XI.) yüzyılda Irak'ın güneyinde meydana gelen Zut ve Zencî isyanları, Karmatî hareketi devleti uzun süre meşgul etti. Bu isyanlardan bir asır sonra Batîha'daki bataklıkları kendine karargâh yapan İmrân b. Şâhîn liderliğindeki eşkıya grubu bu kez bölgenin yeni hâkimi Büveyhîleri uğraştırdı. Bu çalışmada Büveyhîler döneminde İmrân b. Şâhîn'in Batîha merkezli kurmuş olduğu emirliğin siyasî faaliyetleri başta olmak üzere bölge üzerindeki etkileri incelenecektir.

1. İslâm Fethinden Sonra Batîha'nın Siyasî Durumu

a. Şâhînîlerin Ortaya Çıkışına Kadar Batîha

Hız. Ömer devrinde Arap Yarımadası dışında fetihler gerçekleştiren Müslümanlar 636 yılında Kâdisiye Savaşı'nda Sâsânîleri yenerek Batîha'nın kontrolünü ele geçirmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn zamanında bölgenin ıslahına veya imarına dair bilgi bulunmamaktadır. İlk ıslah çalışmaları Emevî Halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680) zamanına rastlamaktadır.¹⁵ Irak'a vergi toplaması için

¹⁰ Zutların ilk olarak Hindistan'dan Hûzistan ve Basra Körfezi taraflarına getirilmesi Sâsânî hükümdarı V. Behram Gur zamanına rastlamaktadır. A. S. Bazmee Ansari, "Zutlar", *DİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 514-515.

¹¹ Belâzürî, *age*, s. 544; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 249; kaynakçaya ekle Streck, *agm*, s. 337.

¹² İbn Rüste, *el-'Alâku'n-nefise*, çev. Ali Fuat Eker, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018, s. 113; Makdisî, *age*, s. 122.

¹³ Benî Lâm, Benî Hafâce, Ebû Muhammed, Zübeyd, Huzâil, Benî Müntefik, Ma'dân bunlardan bazılarıdır. Streck, *el-Ali*, *agm*, s. 338.

¹⁴ Mustafa Demirci, "Zencî", *DİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 250.

¹⁵ Batîha'daki bataklıkların kurutulması tarım arazisine dönüştürülmesi için Sâsânîler devrinden itibaren çalışmalar yürütülmüştür. Kurulan setler ve kanallar büyük seller nedeniyle yıkılmakta ve bölge yeniden bataklık hâle dönüşmektedir. Meselâ V. yüzyılda meydana gelen büyük selde Basra'nın yakınında bulunan set yıkılmış ve Batîha'nın büyük kısmı sular altında kalmıştır. Sâsânî hükümdarı Enüşîrvân I. Hüsrev (531-579) bu yıkılan seddi tamir ettirerek tarım arazilerini yeniden ihya etmiştir. Ancak 627 yılında Fırat ve Dicle nehirlerinin aynı anda taşması yapılan çabaları

görevlendirilen Abdullah b. Darrâc Batıha'daki kamışlıkları kestirerek bataklık alanları kurutmuş bu sayede bölgeden 5 milyon dirhem vergi tahsil etme imkânı buldu.¹⁶ Haccâc b. Yûsuf'un¹⁷ Irak valiliğine getirilmesinin ardından Batıha'daki bataklıkları ıslah etme faaliyetleri hız kazandı. Onun zamanında ilk olarak bölgenin kuzeydoğusunda Vâsıt kuruldu. Sel baskınlarının kontrol altına alınması için Batıha'ya yeni su bentleri inşa ettiren Haccâc, Fırat ve Dicle'nin fazla suyunu kurak arazilere aktararak verimi artırmak için Zâbî ve Nil kanalları açtırdı.¹⁸ Bunun yanında bataklık alanları kurutulması, yeni su kanalları açılması ve bentlerin onarımı için bir teşebbüste bulunduysa da Emevî Halifesi I. Velid bu iş için ayrılan 3 milyon dinarı çok bularak işlerin yarım kalmasına sebep oldu. Emevî Halifesi Süleyman b. Abdümelik (715-717) geldiğinde Batıha topraklarını ıslah ettiği için Yezid b. Mühelleb'e ödül olarak bu topraklar iktâ olarak vermişti. Haccâc'dan sonra Irak valiliğine atanan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Batıha'daki bataklık arazilerin kurutulmasında önemli rol oynadı. Onun zamanında ıslah edilen araziler tarıma elverişli hâle getirilerek bölgede geniş çiftlikler kuruldu. Bunun yanında Nehr-i Hâlid, Tarmana, Bacîrî, el-Câmî ve el-Mubarek isimli sulama kanalları açıldı ve bu kanalların suladığı arazilerden yıllık 20.000 dinar gelir elde edilmişti.¹⁹

Emevîler zamanında Batıha'nın ihyası için izlenen politika Abbâsiler tarafından terk edildiği görülmektedir. Bu nedenle bataklık araziler günden güne genişlemeye yüz tutmuştur. Bölgenin ıslah edilmemesi nedeniyle kamışlıkların zamanla artması ulaşım güçlüğünü de beraberinde getirmiştir.²⁰ Bölge doğal olarak başıbozuk taifeler ve haydutlar için doğal bir sığınak hâline gelmiştir. Batıha'nın böyle âsi kimseler tarafından mesken tutulması devleti zaman zaman zor duruma düşürmüştür. Bilhassa IX. yüzyılda Abbâsî devlet otoritesinin zayıflaması Irak'ın güneyinde birtakım isyanların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Batıha merkezli bu isyanların ilki Halife Me'mun (813-833) döneminde Zutlar tarafından çıkarılmıştır. Basra'dan Bağdat'a nehir yoluyla giden malları ve çeşitli eşyaları yol kesmek suretiyle el koyan Zutlar Abbâsîleri ekonomik yönden zarara uğratmışlardır.²¹ Bunun üzerine Abbâsî Halifesi Me'mun 205 (820) yılında Zutlar üzerine bir ordu gönderdi. İtaat altına alınan Zutlar, Me'mun'un Bizans seferiyle uğraşmasından istifade ederek yeniden Batıha ve civarında yağma faaliyetlerine devam ettiler. Mu'tasım-Billâh (833-842) dönemine geldiğinde ise Zutlar, Bağdat ile Basra arası kontrolünü tamamen ele geçirmiş ve şehirler arasındaki bağlantı tamamen kopmuştu. Bu duruma son vermek isteyen Halife, kumandanlarından Ahmed b. Saîd el-Bâhilî emrine birlikler vererek bölgeye sevketti. Bâhilî'nin seferinin başarısız olması üzerine bu kez de Uceyf b. Anbese'nin kumandanlığında 5000 kişilik bir ordu gönderdi. Zutlar kanallar arasında küçük kayıklarla savaşmayı iyi bildiğinden Abbâsî birlikleri Zutları bastırmakta oldukça zorlandı. Uceyf'in Dicle üzerindeki kanalları kapatması üzerine sıkışan Zutlar yedi ay²² süren mücadele sonucunda teslim oldular. İsyanı karışanlar esir edildi ve büyük bir kısmı öldürüldü. Esirler 10 Muharrem 220 (14 Ocak

boşa çıkarmış ve bölgenin yeniden bataklık hâle gelmesine sebep olmuştur. Belâzürî, *age*, s. 419; İbn Rüste, *age*, s. 114; Streck, *agm*, s. 335; Yıldız, *agm*, s. 195.

¹⁶ Tarıma açılan bu araziye Câmide (Cevâmide) adı verilmiştir. Belâzürî, *age*, s. 419; Kudâme İbn Cafer, *Kitâbü'l-harâc*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 150; Streck, *agm*, s. 335.

¹⁷ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî", *DİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 427-428.

¹⁸ Belâzürî, *age*, s. 422; M. Streck, *Die alte Landschaft Babylonien nach den Arabischen Geographen*, C. 1, Leiden 1900, 31-32; a. mlf, *agm*, s. 335.

¹⁹ Julia Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 157; Mustafa Demirci, "Emevîlerin Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Hayatı ve Faaliyetleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 4/3, s. 68.

²⁰ Yıldız, *agm*, s. 195.

²¹ Belâzürî, *age*, s. 544; Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Darü Sâdır, C. 2, Beyrut t.y. s. 472; "Muta'sım Dönemi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Redaktör, Hakkı Dursun Yıldız, C. 3, Çağ Yayınları, İstanbul 1986, s. 205-206.

²² İbnü'l-Cevzî, Zutlar ile mücadelenin dokuz ay sürdüğünü kaydetmiştir. *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. 11, Beyrut 1992, s. 42.

835) günü Bağdat'a götürüldü. Buradan daha sonra Bizans sınırındaki kalelere gönderildi. Böylelikle Abbâsîleri uzun süre uğraştıran Zut isyanı önlenmiş oldu.²³

Zut ayaklanmasının bastırılmasından sonra Batîha'yı etkileyen diğer bir önemli olay Zencî isyanıydı. Abbâsîler döneminde Arap ve İranlı tüccarlar, Afrika ülkeleriyle yaptıkları köle ticaretinde gemiler vasıtasıyla yaklaşık 500.000 Zencî köleyi Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne getirdi.²⁴ Bunlar başta Basra olmak üzere çevresindeki çiftliklerde, tuzlalarda ve başkaca ağır işlerde çalıştırılıyordu. Kötü şartlarda çalıştırılan zencî işçilerin Ali b. Muhammed liderliğinde Batîha'da başlattıkları isyan; Basra, Übüle, Abâdân ve Ahvâz çevresinde etkili oldu. Zencîler; sazlıklar, kamışlıklar ve sulama kanallarıyla kaplı olması nedeniyle Batîha'yı kendilerine idarî ve askerî merkez yaptılar. 255-269 (869-883) yılları arasında süren isyan Saffârîler (861-1003) ve Kürt aşiretlerinin de desteğiyle oldukça büyüdü. Abbâsîleri ekonomik olarak oldukça yoran zencî isyanı Tolunoğullarının (868-905) malî ve askerî yardımı sayesinde uzun süren kuşatma sonucu bastırılabilirdi.²⁵ Zencîlerin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra bu sefer de Şîî İsmâiliyye mezhebine mensup Karmatîlerin başlattıkları isyan bölgeyi olumsuz etkilemiştir.²⁶

III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Abbâsî halifelerinin gücünün zayıflaması Bağdat'ta Türk emîrlerin hâkimiyet kurması devletin otoritesini oldukça sarsmıştı. Ortaya çıkan Zut, Zencî ve Karmatî ayaklanmaları toplumdaki eşitsizliklerin artmasına ve sosyal adaletin bozulmasına neden olmuştu. Bunun neticesinde özellikle İran'da pek çok yerinde mahallî hânedânların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. IV. (X.) yüzyılda da benzer sıkıntıların devam ettiği görülmektedir. Bir önceki yüzyılda çıkan isyanlar ve buna bağlı olarak gelişen ekonomik sıkıntılar toplum sosyo-ekonomik yapısını iyice bozmuştu. Bunun üzerine Beckem (ö. 329/941), İbn Râik (ö. 330/942) ve Tüzün (ö. 334/945) gibi yönetimde söz sahibi Türk emîrülümerâların menfaat çatışmaları Abbâsî Devleti'nde telafisi mümkün olmayan hasara yol açtı.²⁷ Nitekim Büveyhîler önce Şîrâz'ı daha sonra da Ahvâz'ı ele geçirdi. Ardından hilafet merkezinin içinde bulunduğu karışıklıklardan istifade ederek Bağdat'ı ele geçirdi.²⁸

b. Büveyhîler Döneminde Şâhînîler (Şâhînî Emîrliği)

İmrân b. Şâhîn'in Batîha'da kurduğu Şâhînî Emîrliği'nden bahsetmeden önce uzun süre hâkimiyet mücadelesi verdiği Büveyhî Devleti'nden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Deylem²⁹ asıllı olan Büveyhîler siyasî bir teşekkül oluşturmadan önce Sâmânîlerin (819-1005) sonra da Ziyârîlerin (928-1090) hizmetinde bulundu.³⁰ Ziyârî emîri Merdâvîc b. Ziyâr'ın Büveyhî kardeşlerin en büyüğü Ali b. Büveyh'e Kerec valiliğini vermesinden sonra burada taraftar

²³ Ya'kûbî, *age*, C. 2, s. 472; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, Dâru Süveydan, C. 9 Beyrut 1387; s. 9; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, çev. Abdullah Köşe, C. 6, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 386; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, C. 10, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s. 477; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber ve divânü'l-mübtede' ve'l-haber*, Dârü'l-Fikr, C. 3, Beyrut 1981, s. 321; Muhammed Süheyl Takkuş, *Târîhu Devleti'l-Abbâsiyye*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1996, s. 140.

²⁴ Zencî köle ticareti hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Demirci, *Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zencî Kölelerin İsyanı (869-883)*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.

²⁵ Taberî, *age*, C. 9, s. 520-521; İbnü'l-Cevzî, *age*, C. 12, s. 212; İbnü'l-Esir, *age*, çev. Ahmet Ağırakça, C. 7, s. 336-346; İbn Kesîr, *age*, C. 11, s. 85-86.

²⁶ Karmatîler hakkında bilgi için bkz. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 510.

²⁷ Bu emîrler arasındaki menfaat çatışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Ağırakça, *Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar*, Akdem Yayınları, İstanbul 2015.

²⁸ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit v. dğr., C. 3, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1985, s. 399; Heribert Busse, *Chalif und Crosskönig, Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Ergon Verlag, Beyrut 2004, s. 31; Hassan Mneymneh, *Büveyhîler Devleti Tarihi*, çev. Tarık Akarsu, Selenge Yayınları İstanbul 2021, s. 107.

²⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, C. 2, s. 544.

³⁰ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 276-277; *Mücmelü't-tevârih ve'l-kısas*, nşr. Muhammed Ramazânî, Çâphâne-yi Hâver, Tahran 1939, s. 378; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 222; Ali Fakîhî, *Âl-i büye ve evzâu zamân-i işân bâ nemüddârî ez zendegi-yi merdom-i ân asr*, İntişârât-ı Saba, Tahran 1365 hş., s. 60-61.

toplayan Büveyhîler dikkatleri üzerine çekti. Kısa sürede hâkimiyet alanını genişleten Ali b. Büveyh, Abbâsî emîri Muzaffer b. Yâkût'u yenerek onun yönetiminde bulunan İsfahan'ı ele geçirdi. Akabinde Ziyâîlerin baskısı karşısında Fârs'a doğru hareket etti. Şîrâz'ı ele geçirdikten sonra Büveyhîlerin Fârs kolunu kurdu.³¹ Kardeşi Ahmed b. Büveyh'i Hûzistân'ın zaptı için görevlendirdi. Burada Abbâsî emîri Muhammed b. Yâkût ile mücadele eden Ahmed Hûzistân'ı kontrol altına aldı. Hûzistân'ı askerî üs olarak kullanan Ahmed b. Büveyh, Bağdat'ta uygun şartların oluşması üzerine 334 (945) yılında şehre girerek Abbâsî Halifesi Müstekfî Billah'a (944-946) biat etti. Halife de bunun karşılığında Ahmed b. Büveyh'e Muizzüddeve, ağabeyleri Ebû'l-Hasan Ali'ye İmâdüddeve, Ebû'l-Ali Hasan'a da Rüknüddeve lakaplarını verdi. Muizzüddeve'nin Bağdat'a girmesiyle Abbâsî Hilâfeti üzerinde 100 yılı aşkın sürecek Büveyhî hâkimiyeti de resmen başlamış oldu. Muizzüddeve Irak'ta, İmâdüddeve Fârs'ta, Rüknüddeve de Cibâl de hâkimiyet kurdu.³² Böylelikle Büveyhîler İran'ın batısının neredeyse tamamına hâkim oldu.

Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan İmrân b. Şâhîn, Basra ve Vâsıt arasında yaşayan Arap kabile Süleym koluna mensuptur. Vâsıt'ın kasabalarından olan Câmide'de³³ doğdu. İşlediği cinayet suçundan dolayı tutuklanma korkusu nedeniyle Batıha'ya sığındığı rivayet edilir.³⁴ Bir kısım kaynaklar da İmrân b. Şâhîn'in Câmide'de vergi memuru olarak görev yaptığını, ancak topladığı vergileri merkeze göndermeyerek zimmetine geçirmesi nedeniyle merkezî otoriteden kaçmak için bataklık bölgeye kaçtığı belirtilmiştir.³⁵ Bizce bu ihtimal daha kuvvetlidir. Geçimini balıkçılık yaparak sağlayan sıradan birisinin vergi memuru olduktan sonra bölgeden elde ettiği gelirle devlete isyan edecek duruma gelmesi bu durumu desteklemektedir. Topladığı vergilerden elde ettiği zenginliği etrafına topladığı çeteleri finanse etmekte kullanan İmrân kısa sürede Batıha'da nüfuzlu bir kişi hâline geldi. Buradan geçen kimselerin yolunu keserek mallarını gasp ediyor ya da onlara para karşılığı refakat ederek paralarını alıyordu. Bu durum merkezî otoritenin dikkatini çekince kendisine yönelik bir saldırı girişiminden korkarak Berîdîlerin³⁶ himâyesine girdi. Berîdî reisi Ebû'l-Kâsım (ö. 349/961) ona Batıha ve Ahvâz'ın doğu kısımlarındaki bataklık kısmının idaresini verdi.³⁷ Berîdîlerin, Basra'da ayaklanması üzerine Muizzüddeve Basra'yı ele geçirerek onları buradan sürdü (336/947). Ebû'l-Kâsım da Bahreyn Karmatîleri'ne sığındı. Bundan sonra İmrân, Batıha'da daha rahat hareket etme imkânı buldu.

³¹ İbn Miskeveyh, *age*, s. 278-279; Hemedâni, *Tekmiletü Târihi't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, (Taberî, Tarih içinde), C. 11, Beyrut t.y., s. 292; *Mücmelü't-tavârih ve'l-kısas*, s. 378; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 229-230; Hassan Mneymneh, *age*, s. 104; Fakîhî, *age*, s. 97-99; Abbas Perviz, *Târih-i Deyâlîme ve Gaznevîyân*, İntişârât-ı İlmî, y.y. 1332 h.ş., s. 57; İbrahim Selmân Kürevî, *el-Büveyhîyyün ve'l-hilâfetu'l-abbâsîyye*, Dârü'l-Urube, Safât 1982, s. 95-96; Heribert Busse, "Iran under the Buyids", *The Cambridge of History Iran*, C. 4, Cambridge 2008, s. 255.

³² İbn Miskeveyh, *age*, s. 484-485; Hemedâni, *age*, s. 353-354; *Kitâbu'l-uyün ve'l-hadâik fi ahbâri'l-hakâik*, nşr. Ömer es-Saîdî, C. 4/2, Institut Français de Damas, Dımaşk 1972, s. 431; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 384-385; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, C. 25, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992, s. 25; İbn Haldûn, *age*, C. 4, s. 574-575; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Iran Society, Calcutta 1964, s. 6; Fakîhî, *age*, s. 137.

³³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, C. 2, s. 95-96.

³⁴ İbn Miskeveyh, *age*, s. 516; *Kitâbu'l-uyün*, C. 4/2, s. 461; Hemedâni, *age*, s. 369; İbn Kesîr, *age*, C. 11, s. 221; Fâyeze İsmâil Ekber, "el-Batâih tahte nufûzi İmrân b. Şâhîn min havâley 330-369/941-979", *Mecelletü Câmîati'l-Meliki's-Suûd*, C. 7, Cidde 1995, s. 123; Süleyman Harâbeşe, "İmâretü Benî Şâhîn fi'l-Batâih Cenûbi'l-İrâk (338-409/949-1018)", *Ebhâsu'l-Yermük silsiletü'l-ülûmi'l-insâniyye ve'l-ictimâiyye*, C. 16, sy. 4, Yermük 2000, 48-50; Ahmet Güner, "İmrân b. Şâhîn", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 233.

³⁵ İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 413; İbn Haldûn, *age*, C. 4, s. 437-438.

³⁶ Abbâsî Veziri İbn Mukle'ye 20.000 dirhem rüşvet vererek Basra ve Ahvâz'ın vergilerini toplama görevini üstlenen Berîdîler bu görev esnasında çok fazla usulsüz olaylara karışmıştı. Bunun yanında halka ağır vergiler yükleyerek büyük bir servetin sahipleri olmuşlardı. Abdülkerim Özeydin, "Berîdîler", *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s. 501-502.

³⁷ Ebû'l-Kâsım el-Berîdî'nin hangi tarihte İmrân b. Şâhîn'e bu görevlendirmeyi yaptığı kaynaklarda yer almamaktadır.

Hâkimiyetini güçlendirmek adına çevredeki yüksek tepelere kaleler inşa etti.³⁸ Onun bu şekilde bölgede nüfuzunu artırması Muizzüddeve'yi harekete geçirdi (338/949). Veziri Ebû Ca'fer es-Saymerî kumandanlığında bir orduyu Batîha'ya sevk etti. İmrân'ın üzerine başarılı sefer gerçekleştiren Saymerî ona ağır bir darbe indirerek aile efradını esir aldı. Kendisi de güçlkle kaçabildi. Ancak bu sırada İmâdüddeve'nin ölmesi seferin yarım kalmasına sebep oldu. Muizzüddeve Fârs'ta çıkan karşılıklıları önlemek için Saymerî'ye mektup yazarak İmrân'ın şimdilik peşini bırakmasını ve Şîrâz'da ortaya çıkan kargaşayı bastırmasını emretti. Netice itibariyle Saymerî Batîha'dan ayrılarak Fârs'a doğru yola çıktı. Saymerî'nin peşini bırakmasını fırsat bilen İmrân saklandığı yerden çıktı. Bozguna uğradığı sırada dağılan askerlerinin kendisine katılmasıyla birlikte eski gücüne kavuştu. Saymerî, Şîrâz'daki durumu kontrol altına aldıktan sonra yarım kalan seferi tamamlamak üzere yeniden Batîha'ya doğru hareket etti. İmrân b. Şâhîn'in Bazbûnî'de saklandığını duyunca şehri kuşatma altına aldı. Ancak kuşatma sırasında hastalanması üzerine vefat etti.³⁹

Muizzüddeve, Saymerî'nin vefat etmesinin ardından güvenilir kumandanlarından Rûzbihân'ı Batîha'ya sevk etti. Batîha'nın coğrafi yapısını iyi bilen Rûzbihân, İmrân'la batalıklarda savaşmak üzere küçük kayıklar inşa ettirdi. Rûzbihân'ın geldiğini haber alan İmrân bölgenin bataklık, sazlık ve çalılıklarla kaplı olmasından faydalanarak burada saklanmayı tercih etti. Rûzbihân'ın askerleri İmrân'ın pusudan çıkmasını bekledi. Uzun süre bekledikten sonra sıkılan askerler taarruza geçti. Ancak İmrân pusu kurduğu yerden çıkarak Rûzbihân'ın ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattı. Onların geride bıraktığı kayık ve silahlara el koyan İmrân Batîha'daki nüfuzunu daha da artırdı.⁴⁰ İmrân ve taraftarları, Büveyhî ordusunu mağlubiyete uğratmanın da verdiği cesarete binâen Ahvâz ve Basra'ya gitmek üzere bölgeden geçen üst düzey kumandanlara ve devlet ricaline para karşılığında refakat etme teklifinde bulunuyor, kabul etmedikleri takdirde onlara ağır surette söver hatta döverlerdi. Nitekim Büveyhî ordusundaki emîrlerin genellikle Basra ve civarında çiftlikleri ve işletmeleri bulunduğundan Batîha'dan geçmeleri gerekiyordu. Bu durumun sürekli hâle gelmesi Muizzüddeve'ye giden şikayetlerin artmasına neden oldu. Bir süre sonra da artık Bağdat ve Basra arasındaki su yolu artık işlemez duruma geldi. Meselenin ciddi bir hâl alması üzerine veziri Mühellebî'yi görevlendiren Muizzüddeve, bütün işlerini bir kenara bırakıp İmrân'ı yakın takibe alınmasını ve Vâsıt'a giderek derhal savaş hazırlıklarına başlamasını emretti.⁴¹ Ona çok miktarda silah gönderdi ayrıca hazırlıklar için hazineinden istediği kadar para harcama yetkisi verdi. Bunun yanında İbn Tâhir'i ve seçkin kumandanları Mühellebî'nin hizmetine verdi. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından büyük bir orduyla Batîha'ya yürüyen Mühellebî, İmrân'ın bütün çıkış yollarını kapattı. Ayrıca onu ve taraftarlarını dar bir boğaza sıkıştırdı. Rûzbihân kendi seferinin başarısız olması nedeniyle Mühellebî'nin de başarısız olmasını istiyordu. Çünkü Mühellebî mağlup olursa yeniden ordu kumandanlığı kendisine verilecekti. Nitekim Mühellebî'nin başarısız olması için sürekli yanlış taktikler veriyor, onu hataya sürüklemek istiyordu. Bu minvalde Rûzbihân, bataklığın durumunu bildiği halde Mühellebî'ye direk taarruzda bulunmasını tavsiye etti. Mühellebî böyle bir hareketin yanlış olacağı kanaatine vararak İmrân'ın kaçışına engel olmak için dar boğazı kapatmayı planlıyordu.⁴² Rûzbihân, Mühellebî'nin isteklerini yerine getirmeyince ordu içerisinde onun aleyhine propaganda yapmaya başladı. Hatta Muizzüddeve'ye mektup yazarak onun gereksiz yere savaşı

³⁸ İbn Miskeveyh, *age*, s. 516; *Kitâbu'l-uyûn*, C. 4/2, s. 461; Hemedânî, *age*, s. 369; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 4,2; İbn Haldûn, *age*, C. 4, s. 438; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi: Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, çev. Halil Edhem Eldem, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s. 189.

³⁹ İbn Miskeveyh, *age*, s. 520; Hemedânî, *age*, s. 369; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 413; İbn Haldûn, *age*, C. 4, s. 438; Güner, *agm*, s. 233.

⁴⁰ İbn Miskeveyh, *age*, s. 526; Hemedânî, *age*, s. 369; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 420; Khanoghan Hacıyev, *Irak Büveyhîleri'nin kuruluşu ve Muizzüddeve Dönemi (334-356/945-967)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 118.

⁴¹ İbn Miskeveyh, *age*, s. 526; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 421.

⁴² İbn Miskeveyh, *age*, s. 526; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 421; Harâbeşe, *agm*, 51-53.

uzattığını, savaşı uzatma amacının parayı kendi zimmetine geçirmek olduğunu bildirdi. Muizzüddeve her ne kadar Mühellebî'ye güveni olsa da savaşın uzaması onda şüphe uyandırdı. Bu nedenle ona mektup yazarak İmrân'ın işini derhal bitirmesini ve savaşı daha fazla uzatmaması gerektiğini bildirdi. Daha fazla beklemenin lüzumsuz olduğu kanaatine varan Mühellebî, İmrân'ın üzerine hücumla geçti. Rûzbihân savaşın kazanılması için gayret göstermek bir yana dursun ordunun arkasında oyalanmakla meşguldü. İmrân ise aradığı fırsatı bulmuştu. Önceden bataklığın daralan kısımlarına kayıklı adamlarını yerleştirmişti. Mühellebî'nin ordusu dar geçitlerde sıkışınca İmrân'ın adamları pusu kurduğu yerlerden çıktı ve Mühellebî'nin askerlerini büyük bir hezimete uğrattı. Kimisi kaçarken suya düşüp boğuldu, kimisi de esir düştü. Mühellebî ise yüzerek kaçabildi. Rûzbihân ve yanındakiler ise savaşta aktif bir rol almadıkları için kolaylıkla savaş alanında zayıf almadan ayrıldı.⁴³

Yenilgi haberi Muizzüddeve'ye ulaşınca İmrân'la olan sorunun savaşla çözülemeyeceğini bu nedenle anlaşmanın gerekli olduğuna kanaat getirmiş ve 340 (951) yılında taraflar arasında anlaşma imzalanmıştı. Anlaşmaya göre; İmrân'ın eşi, çocukları ve esir alınan askerleri serbest kalacak, Batâih denilen bataklık bölgenin yönetimi İmrân ve oğullarına bırakılacaktı. İmrân'da Batıha'dan geçen ticaret kervanlarına ve yolculara serbestiyet tanıyacaktı.⁴⁴ Görüleceği üzere İmrân b. Şâhin'in Büveyhîlere karşı üst üste galibiyetler alması anlaşma masasında elini oldukça güçlendirmişti. Bu sayede isteklerini kolaylıkla kabul ettirebildi. İmrân bu tarihten önce Batıha'yı elinde bulunduran gayrimeşru çete lideri iken bize göre Büveyhîlerin meşrû bir sıfatla onunla anlaşma yapması Şâhinî Emîrlığı'nin resmen kurulduğunun göstergesidir.

Yapılan anlaşmadan sonra İmrân anlaşmaya uyarak buradan geçenlerin can ve mal güvenliğine dikkat etmişti. 343 (955) senesinde Muizzüddeve'nin bir hastalığa yakalanıp rahatsızlanması üzerine Bağdat'ta çıkan asılsız söylentiler halkı karışıklığa sevk etti. Muizzüddeve halkın huzuruna çıkarak durumunun iyi olduğunu ve oğlu Bahtiyar'ın (İzzüddeve) kendisinden sonraki emîrül-ümerâ olacağını ilan etti.⁴⁵ Bu sırada Muizzüddeve'nin öldüğüne dair söylentiler çıktı. İmrân b. Şâhin bu durumdan faydalanarak Batıha'dan geçen kervanlara yeniden saldırmaya başladı. Hatta Muizzüddeve'ye ait Ahvâz'dan Bağdat'a giden ticaret kervanıyla büyük miktardaki malları taşıyan gemilerin bulunduğu kervana saldırarak kervana ve gemideki mallara ve paralara el koydu. İbn Miskeveyh, Muizzüddeve'nin bu kervanda yüz bin altını, tâcirlerin ise bu miktarın birkaç misli olduğunu kaydetmektedir.⁴⁶ İmrân mallara el koymanın hâricinde Muizzüddeve'nin mallarını getirmekle görevli olan el-Mûza'bil isimli gemiciyi yakalayarak onu kötürüm edene kadar dövdü. Muizzüddeve hastalıktan kurtulunca İmrân'ın kervanı gasp ettiğini duydu. Bağdat'ın ileri gelenlerinden Ebü'l-Hüseyn el-Kevkebî'yi İmrân'a elçi olarak gönderdi. Bunun üzerine İmrân, Muizzüddeve'nin yüz bin altın dinarını iade ettiyse de diğer tacirlerin malları kendisinde kaldı.⁴⁷ Böylelikle iki taraf arasında akdedilen barış anlaşması da bozulmuş oldu. 344 (956) yılında büyük bir ordu hazırlayan Muizzüddeve, Deylemlî kumandan Rûzbihân'ı İmrân b. Şâhin'in üzerine gönderdi. Rûzbihân'ın ardından Mühellebî de hazırlıklarını tamamlayarak Basra ve Hûzistân arasında yer alan Zâvatâ'ya ilerledi. Ancak Rûzbihân'ın Batıha'ya gitmekten vazgeçip, Vâsıt'a giderek kardeşleriyle Büveyhîlere karşı isyan etmesi İmrân'ın bir kez daha itaat altına alınamamasına neden oldu.⁴⁸

⁴³ İbn Miskeveyh, *age*, s. 526; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 421; Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti: İslam'ın Rönesansı*, çev. Salih Şaban, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 553; Güner, *agm*, s. 233.

⁴⁴ İbn Miskeveyh, *age*, s. 527; *Kitâbu'l-uyûn*, C. 4/2, s. 463; Hemedânî, *age*, s. 373; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 421; İbn Kesir, *age*, C. 11, s. 382-383.

⁴⁵ İbn Miskeveyh, *age*, s. 553; *Kitâbu'l-uyûn*, C. 4/2, s. 476; Hemedânî, *age*, s. 380; İbnü'l-Cevzî, *age*, C. 14, s. 98; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 441.

⁴⁶ İbn Miskeveyh, *age*, s. 534.

⁴⁷ İbn Miskeveyh, *age*, s. 554; *Kitâbu'l-uyûn*, C. 4/2, s. 476; Hemedânî, *age*, s. 380; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 441.

⁴⁸ Hemedânî, *age*, s. 381; Ebü İshak es-Sâbî, *el-Muhtâr min Resâil's-Sâbî*, Dârü'n-nehdati'l-hadise, Beyrut, t.y., s. 53; *Kitâbu'l-uyûn*, C. 4/2, s. 477; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 445; Güner, *agm*, s. 233.

Muizzüddeve'nin en güvendiği kumandanlarından Rûzbihân ve kardeşlerinin kendisine karşı isyan etmesi İmrân b. Şâhin'le mücadeleyi sekteye uğrattı. Batîha'da istediği gibi hareket imkânı bulan İmrân ve ailesi ticaret kervanlarından elde ettiği haraçlarla maddî açıdan oldukça zengin bir hâle geldi. Bu durum Şâhin ailesinde anlaşmazlığa yol açtı. Muizzüddeve'nin anlaşmazlık haberini alması üzerine İmrân'ın kardeşi Ebü'l-Feth Ahmed b. Şâhin'i ağabeyine karşı kıskırttı. Ebü'l-Feth Ahmed 349 (961) senesinde İmrân'a karşı başlattığı isyanda Muizzüddeve'nin askerlerinin yardıma gelmesine rağmen mağlup oldu. İmrân'ın korkusundan ailesiyle birlikte Vâsıt'a gitti, orada bir süre kaldıktan sonra Muizzüddeve'ye sığındı.⁴⁹ Ebü'l-Feth'e ihsanlarda bulunan Muizzüddeve üç yüz bin dinar değerindeki araziye ona ikta olarak verdi. Bunu gören İmrân'ın diğer kardeşi Ebü'l-Kâsım da bu ihsanlardan faydalanabilmek için Muizzüddeve'ye sığındı. Ona da iki yüz bin dirhem değerinde arazi ikta edildiyse de Muizzüddeve'nin yanında fazla durmayarak ağabeyi İmrân'ın yanına döndü. Ebü'l-Feth ise ömrünün sonuna kadar Büveyhîlere hizmet etti.⁵⁰

Muizzüddeve 355 (966) yılında Uman'a düzenleyeceği sefer sırasında İmrân'ı da itaat altına almak istiyordu. Bu amaçla Bağdat'tan Vâsıt'a hareket etti. İmrân bu haberi alması üzerine oldukça korktu. Hemen Muizzüddeve'ye barış teklif etti bununla birlikte para vermeyi de taahhüt etti. Fakat bu teklifleri reddeden Muizzüddeve ancak İmrân'ın yanına gelerek af dilemesi koşuluyla onunla sulh yapabileceğini bildirdi. Onun bu teklife olumsuz cevap vermesi üzerine Muizzüddeve, kâtibi Ebü'l-Fazl Abbas b. Hüseyin eş-Şîrâzî kumandasındaki bir orduyu Batîha'ya sevk etti. Câmide'ye karargâh kuran Ebü'l-Fazl Abbas, İmrân'ın saklandığı yerden çıkmasını bekledi. Fakat Vâsıt'ta bulunduğu sırada Muizzüddeve hastalığa yakalandı. Hastalığın giderek şiddetlenmesi üzerine Bağdat'a giden Muizzüddeve, Hâcibi Sebüktegin'i⁵¹ Vâsıt'ta vekili olarak bırakıp İmrân'la savaşması için orduya kumandanlık etmesini emretti (356/967). Ancak kısa bir süre sonra vefat etmesi İmrân'ın kuşatılmasının yarım kalmasına sebep oldu. Halefi Bahtiyar Büveyhîlerin başına geçtikten sonra ilk iş olarak Batîha'daki kuşatmanın derhâl kaldırılmasını, İmrân'la barış yapılmasını ve Sebüktegin'in Bağdat'a dönmesini emretti.⁵² Böylelikle İmrân büyük bir beladan kurtuldu ve Batîha'daki hâkimiyetini güçlendirdi.

İmrân'a ağır bir darbe indirmek ve babasının intikamını almak isteyen Bahtiyar ordusunu hazırlayarak Bağdat'tan Nu'maniye civarına⁵³ gitti (360/971).⁵⁴ İmrân'ı şüphelendirmemek adına burada yaklaşık bir ay süreyle avlandı. Avlandığı izlenimi veren Bahtiyar bu sayede İmrân'ı tedbir almaktan alıkoymağını ve hazırlıksız yakalayacağını düşünüyordu. Bu maksatla öncelikle Ebü'l-Fazl Abbas'a Batîha'ya akan nehirlerle suyollarının yataklarını kapatmasını ve setler inşa etmesini emretti. Bu setlerin yapımı oldukça uzun sürdü. Daha inşası tamamlanmadan Diele Nehri'nin sularının taşması nedeniyle setlerin tahrip olması Bahtiyar'ın planlarını boşa çıkardı. İmrân ise bulunduğu yerden çıkarak yanına erzakını ve mallarını da alıp müstahkem bir kaleye sığındı.⁵⁵ Sel taşkını bitip yollar kuruyunca İmrân'ın saklandığı yere doğru giden güzergâh da belli olmuştu. Ebü'l-Fazl'ın ordusu İmrân'ı kuşatmış ancak günlerin uzaması nedeniyle askerlerde bıkkınlık hâsıl olmuştu. İmrân önceki kuşatmalar gibi düşmanın erzakı bitinceye kadar savaştan uzak durmayı tercih etti. Mevsim itibarıyla de sıcağın bunalan askerler dayanamayarak Ebü'l-Fazl'a karşı gelmeye başlamıştı. Hatta sinkafli sözler ederek aşağılamışlar ve onu öldürmeyi bile düşünmüşlerdi. Bahtiyar, ordusunun daha fazla dayanamaması nedeniyle İmrân'a belli bir miktar vergi göndermesi karşılığında barış teklifinde bulundu. İmrân muhasaranın

⁴⁹ İbn Miskeveyh, *age*, s. 575; *Kitâbu'l-uyûn*, C. 4/2, s. 496; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 460.

⁵⁰ Hemedânî, *age*, s. 404.

⁵¹ Sebüktegin'nin siyasi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Ağrakça, *age*, s. 15-52.

⁵² İbn Miskeveyh, *age*, s. 620; İbnü'l-Cevzî, *age*, C. 14, s. 183; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 495; İbn Kesîr, *age*, C. 11, s. 443; Güner, *agm*, s. 233; Hacıyev, *agt*, s. 122.

⁵³ İbnü'l-Esir, Bahtiyar'ın avlanmak üzere Vâsıt'a gittiğini kaydetmektedir. C. 8, s. 524.

⁵⁴ İbn Miskeveyh, *age*, s. 680.

⁵⁵ İbn Miskeveyh, *age*, s. 681; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 524.

başında korkudan Bahtiyar'a beş milyon dirhem vergi vermeyi teklif etmişti. Ancak kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine verdiği teklifi azaltarak iki milyona indirdi. Üstelik vergi vermeye dair yemin de etmemişti.⁵⁶ Netice itibarıyla Büveyhîler, İmrân'ın oyalama taktiği karşısında bir kez daha hezimete uğramıştı. Bahtiyar ise bu hezimetin ardından askerler arasında otoritesi sarsılmış ve orduda itaatsizlikler meydana gelmeye başlamıştı.

Daha sonraki süreçte Bahtiyar ile İmrân arasında dostluk ilişkileri kuruldu. Bir süre ikili ilişkiler sorunsuz bir şekilde devam etti. Bu süre içerisinde Bahtiyar, Hamdânîler ile mücadele etti. Bu maksatla Musul'a Hamdânîlerin üzerine sefere çıktı. Sefer dönüşünde Hamdânî Emîri Ebû Tağlib'in desteğini alan Sebüktegin'in isyanyla karşılaştı (363/974). Aynı zamanda Ahvâz'da Türk ve Deylemlilerin birbiriyle çatışmaları onu zor duruma düşürdü. Otoritesini yeniden tesis edebilmek için İmrân'a İbrahim b. İsmail adlı hâcibi ile bir mektup gönderdi. Mektubunda ona hil'at, altın eyerli bir at verdiğini ve önceden kurulan barış anlaşmasında vermesi gereken miktarı almayacağını bildirdi. Ayrıca kızlarından biriyle evlenmek istediğini ve Sebüktegin'e karşı mücadele etmesi için nehir yoluyla asker göndermesini talep etti. İmrân mektubu aldıktan Bahtiyar'a:

“Vazgeçilen alacağa gelince, her ne kadar bunun bize yakışmayan sâkit ve bâtul bir borç affi olduğunu biliyorsak da, bunu kabul ediyoruz. Buna da hamd olsun. Akrabalık meselesine gelince, ben öyle bir adamım ki, erkek benim tarafımdan ve kız karşı (öbür) taraftan olmadıkça Allah'ın kullarından hiç bir kimseyle sıhriyet akdetmem. Halbuki Tâlibîler benden kızlarımı istediler. Efendilerimiz (mevalî) oldukları halde onlardan hiçbiriyle sıhriyet akdetmedim. Zira nefsim bu durumu kolaylıkla kabullenemez. Nitekim kardeşimin oğulları, kızlarımın dengi oldukları halde hiçbirine kızımı vermedim. Şayet Bahtiyar diğer sûretle (yani onun tarafından kız, benim tarafımdan erkek olmak üzere) sıhriyet tesis etmek isterse yaparım. Hil'at ile ata gelince, ben ne sizin elbisenizi giyerim ne de ata binerim. Zira benim atlarım gemilerdir. Fakat oğlum Ebû Muhammed bunu kabul eder, reddetmez. Asker göndermem meselesine gelince, adamlarım çok senelerden beri devam eden hadiselerde sizin adamlarınızdan pek çok kişiyi öldürmüş olduklarından, güven içinde sizinle bir araya gelemeyiz. Bahtiyar'a, biraz ağır başlı ve vakarlı olmasını söyle. Bu nevi münasebetsizlikten ve hafiflikten vazgeçsin. Daha önce harp etmek için üzerime geldi, mağlup olarak geri döndü. Ahvâz'a yürüdü, oradan da bozulup döndü. Ayrıca bu, fitne ve kargaşalığa sebep oldu. Ben biliyorum ki, o, en sonunda bana iltica etmeye ve benim yanımda saklanmaya mecbur kalacaktır. İleride bunu ona hatırlatacağım. O zaman, onun ve ondan önce babasının bana yaptıklarının aksine kendisine iyi davranacağımı görecektir.”

şeklinde cevap verdi.⁵⁷ Mektuptan da anlaşılacağı üzere İmrân kendisine yapılan bu teklifi reddederek bunu hakaret olarak algılamış ve onu hafiflikle suçlamıştır. İmrân'ın gemilere vurgu yapması ordusunun ana unsurunun gemiler olduğu anlaşılmaktadır.

İmrân'dan beklediği yardımı alamayan Bahtiyar bu sefer yeğeni Adudüddeve'ye başvurdu. Irak'a hâkim olmak için fırsat kollayan Adudüddeve 364 (975) yılında derhal harekete geçerek Bağdat'a geldi. Ancak olaylar Bahtiyar'ın beklediği şekilde gelişmedi. Adudüddeve, Bahtiyar'ı tutuklatarak hapse attırdı ve Bağdat'a hâkim oldu.⁵⁸ Bu süreçte İmrân, Batıha'daki hâkimiyetiyle ilgili endişeye kapıldı. Çünkü Adudüddeve'nin Bağdat'ı ele geçirdikten sonra Batıha'ya saldıracağını düşünüyordu. Batıha üzerine harekete geçmeden onu durdurmak isteyen İmrân, kâtibini Adudüddeve'ye gönderdi. Kâtibi vasıtasıyla ona tâbi olmak istediğini ve kendisinin Batıha hâkimi olarak devam etmesini talep etti. Ayrıca bu isteklerinin kabul edildiğine dair ahidnâme ve berat gönderilmesini istedi. İmrân'ın bu istekleri kabul edildi. Adudüddeve'nin

⁵⁶ İbn Miskeveyh, *age*, s. 682; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 524; İbn Kesir, *age*, C. 11, s. 455; Erdoğan Merçil, “Bahtiyar”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 523; Güner, *agm*, s. 233.

⁵⁷ İbn Miskeveyh, *age*, s. 712-713; İbn Kesir, *age*, C. 11, s. 471; Güner, *agm*, s. 233.

⁵⁸ İbn Miskeveyh, *age*, s. 723; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 556; Mneymneh, *age*, s. 111; Ağırakça, *age*, s. 57-61; Busse, *agm*, s. 267; Merçil, *agm*, s. 523.

Irak'ı işgalinden sonra babası Rüküddevle, Bahtiyar'ı derhal serbest bırakmasını emretti. Bağdat'ta kendisine karşı oluşan muhalefet de eklenince Bahtiyar'ı serbest bırakıp Fârs'a gitmek zorunda kaldı.⁵⁹ Rüküddevle'nin ölümünden sonra önünde hiçbir engel kalmayan Adudüdevle yeniden Bahtiyar'ın üzerine yürüdü. Bahtiyar da bu sırada ordusunu güçlendirmek adına yeni ittifaklar yapıyordu. Bu minvalde Hamdânîler ile İmrân'la iyi ilişkiler kurdu. Bahtiyar ile İmrân'ın arasındaki ilişkileri Bahtiyar'ın veziri İbn Bakıyye organize ediyordu. Adudüdevle Fârs'tan yola çıktığı sırada İbn Bakıyye ile Vâsıt'a giden Bahtiyar, İmrân'la görüştü. Bu görüşmede taraflar arasında akrabalık bağı kuruldu. Her iki taraf da birbirine kız alıp verdi. Bunun yanında Bahtiyar, İmrân'a devletin yardımcısı anlamına gelen Muinüdevle unvanını verdi (30 Cemâziyelahir 366/22 Şubat 977).⁶⁰

Bahtiyar hazırlıklarını tamamlamasının ardından Vâsıt'tan Ahvâz'a doğru hareket etti. 11 Zilkade 366 (1 Temmuz 977) tarihinde Ahvâz yakınlarında yapılan savaşta Bahtiyar hezimete uğradı. İmrân'a haber göndererek yardım talep etti. Bu isteğine olumlu yanıt veren İmrân, oğlu Hasan'ı ve kumandanlarını birkaç kayık ve deniz aracıyla Bahtiyar'a gönderdi. Bahtiyar yardımı aldıktan sonra Übüle'ye geçti. Daha sonra burada tutunamayacağını anlayınca İbn Bakıyye ile birlikte Batîha'ya doğru nehir yolundan yürümeye başladı. Bahtiyar, Batîha'ya vardığında İmrân onu askerî birliğiyle karşıladı ve ona oldukça hürmet gösterdi. Onları Batîha'nın en güzel mevkiinde bulunan oğlu Hasan'ın konağına götürdü ve burada bir müddet misafir etti.⁶¹ Daha sonra Hamdânîlere sığınan Bahtiyar yeniden Adudüdevle'ye karşı savaştıysa da Kasrülcis'te yapılan savaşta mağlup oldu ve öldürüldü (367/978).⁶² İmrân'ın mektubunda geçen ifadelerin yıllar sonra gerçekleşmesi yani Bahtiyar'ın İmrân'a sığınması ve ondan yardım talep etmesi kaderin bir cilvesi olsa gerektir.

369 (979 Ağustos) yılının Muharrem ayında 40 yıl boyunca Batîha'nin idaresini elinde bulunduran İmrân b. Şâhîn aniden öldü. İmrân öldükten sonra yerine oğlu Hasan geçti. İmrân'ın ölümünün duyulması üzerine Adudüdevle veziri el-Mutahhir b. Abdullah'ın emrine bol miktarda para ve asker vererek 15 Safer 369 (12 Eylül 979) tarihinde onu Batîha'ya sevk etti. Bölgeye gelen el-Mutahhir, Câmide'nin Beryûnî kasabasında karargâh kurarak fikirlerini önemseydiği kumandanlarla istişare etti. Toplantıdan çıkan karar Batîha'ya giden nehirlerin kurutulması oldu. Buna göre bölgeye akan nehirlerin ağzına sedler çekilerek Hasan'ın askerlerinin saklandıkları sığınaklara girmek için kemerler inşa edilecekti. Bu, daha önceden denenmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmış olan planlara benzer stratejiydi. Nitekim uygulanan plan çerçevesinde Hasan kuşatılmaya başlandı ve büyük masraflar harcanarak Dicle Nehri'nin aktığı su yataklarına setler çekildi. Kuşatma süresi uzadıkça askerinin tahammülü de ortadan kalkmaya başladı. Bunun yanında gelgit olaylarıyla sular azalıp artıyordu. Bunun sonucunda inşa edilen setler zarar görmeye başladı. Üstelik Hasan gizlice setlerin yakınına gelerek setlerde delik açıyordu.⁶³ Mutahhir ise bir deliği kapatırken diğer taraflarda pek çok yerde delikler baş gösteriyordu. Batîha'da kuruyan araziler yeniden sularla doldu. Nihayet Hasan ile Mutahhir arasında savaş meydana geldi. Savaşın başlarında Mutahhir üstün geldiyse de daha sonraki süreçte Hasan, babası gibi saklanıp düşmanı yıldırma stratejisi izledi. Mutahhir girdiği bütün savaşları kısa zamanda kazanmanın alışkanlığıyla bu savaşı da erkenden kazanmak istiyordu. Ancak kuşatmanın giderek uzaması Mutahhir'i zor durumda bıraktı. Üstelik yanında bulunan Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer el-Alevî onun hakkında Hasan'dan para ve hediyeler aldığı yönünde asılsız şayialar çıkarmaya başladı. Ebû'l-Hasan'ın bu ithamları üzerine kuruntulu bir

⁵⁹ İbn Miskeveyh, *age*, s. 729; Hemedâni, *age*, s. 437-438; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 562; Fakihî, *age*, s. 210-211; Abdülkerim Özeydin, "Adudüdevle", *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 392.

⁶⁰ İbn Miskeveyh, *age*, s. 747; Busse, *age*, s. 46; Mneymneh, *age*, s. 113.

⁶¹ İbn Miskeveyh, *age*, s. 751; Busse, *age*, s. 51.

⁶² İbn Miskeveyh, *age*, s. 762; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 596; İbn Kesir, *age*, C. 11, s. 492-493; Kabir, *age*, s. 36-37; Hasan, *age*, s. 406; Merçil, *agm*, s. 524.

⁶³ İbn Miskeveyh, *age*, s. 790; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 606; İbn Kesir, *age*, C. 11, s. 498.

mizacı olan Mutahhir kendini tehlikede hissetti. Aralarında rekabet bulunan diğer vezir Ebû'l-Vefâ'nın da Adudüddeve'ye onun hakkında karalama kampanyası düzenleyeceğini düşündü ve vezirliği elinden almaya çalışacağını zannetti. Bütün bunların üst üste gelmesi Mutahhir'i karamsar bir hale soktu. Tek kurtuluşun intihar olduğunu düşünüp, bileklerini keserek intihar etti. Böylelikle Büveyhîlerin Batıha'ya yaptığı sefer bir kere daha başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Adudüddeve, Hasan'ın kendisine tâbi olmak ve Bağdat'a belirli miktarda vergi göndermek şartıyla Batıha'da hüküm sürmesine izin vermişti.⁶⁴

Adudüddeve'nin yukarıda bahsettiğimiz başarısız seferi üzerine halkın Hasan'a teveccühü iyice artmıştı. Hasan'ı kıskanan kardeşi Ebû'l-Ferec onu öldürerek Batıha'ya hâkim olmak istiyordu. Bu amaçla bir plan yapıp kız kardeşinin hasta olduğunu belirterek onu ziyaret etmesini istedi. Hasan, kardeşinin evine gittiğinde Ebû'l-Ferec onu kılıcıyla öldürdü (372/982). Bağdat'a bir mektup yazarak Batıha'nın yeni hâkimi olduğunu ve hâkimiyetinin onaylanmasını talep etti. Adudüddeve'nin ölümünden sonra Büveyhî tahtına geçen Samsâmüddeve de onun hâkimiyetini onayladı.⁶⁵

Ebû'l-Ferec, kardeşini öldürdükten sonra kendisine yardım eden kimseleri önemli görevlere getirdi. Bunların en önemlisi kardeşi Hasan'ın Hâcibi Muzaffer b. Ali'ydi. O, diğer kumandanları toplayarak Ebû'l-Ferec'e karşı dikkatli olmalarını tavsiye etti. Kısa zaman sonra da onu öldürerek Hasan'ın çocuk yaştaki oğlu Ebû'l-Meâlî yönetime getirdi. Bunun yanında kendisine zarar verebilecek bütün adamları da öldürttü.⁶⁶ Muzaffer'in Batıha'daki gücü günden güne artıyor, bölgeye tek başına hâkim olmak istiyordu. Bu amaçla hileli bir yola başvurarak Samsâmüddeve'nin ağzından yazılmış bir mektup yazdırdı. Mektupta Batıha'nın yönetiminin kendisine bırakıldığı yer alıyordu. Yabancı bir atlıya verdiği mektubu kumandanların toplandığı bir sırada kendisine vermesini emretti. Plana uygun bir şekilde gelen bu şahıs herkesin içinde mektubu okudu. Bunun üzerine huzurda bulunan bütün kumandanlar Muzaffer'e biat etti. Muzaffer yönetimi ele geçirince Ebû'l-Meâlî ve annesini Vâsıt'a gönderdi, onların her türlü ihtiyacını karşıladı. Kendisinin yerine de kız kardeşinin oğlu Mühezzübüddeve'yi veliaht olarak tayin etti.⁶⁷ Böylelikle yaklaşık yarım asır Batıha'ya hükmeden Şâhînî Emîrliği son bulmuş oldu. 412 (1021) yılında İmrân'ın diğer oğlu Ebû'l-Heycâ Muhammed b. İmrân Batıha'yı ele geçirmek için girişimde bulduysa da başarısız oldu.⁶⁸

Sonuç

İmrân b. Şâhîn Batıha'da sıradan bir vergi memuruyken topladığı vergileri zimmetine geçirmesi neticesinde elde ettiği paralarla eşkıyayı finanse ederek kısa sürede Batıha'da nüfuzlu bir kişi hâline geldi. Bölgeden geçen kervanların yolunu keserek mallarını gasp ediyor ya da onlara para karşılığı refakat ederek paralarını alıyordu. Batıha'da terör havası estiren İmrân kısa sürede Abbâsîlerin dikkatini çekti. Kendisine yönelik bir saldırı girişiminden korktuğundan Berîdîlerin himayesine girdi. Bu dönemde hâkimiyet alanını Ahvâz'a kadar genişletti. Berîdîlerin ortadan kaldırılmasıyla İmrân daha rahat hareket etme imkânı buldu. Muizzüddeve Bağdat'a hâkim olup siyasî otoriteyi ele geçirdikten sonra ticareti sekteye uğratan İmrân ve adamlarının bertaraf edilmesiyle yakından ilgilendi. Batıha'ya donanımlı ordular sevk etmesine rağmen onu mağlup edemedi. Batıha'nın coğrafi yapısını iyi bilen İmrân b. Şâhîn uyguladığı savaş taktikleriyle Büveyhî ordusuna karşı üstünlük sağladı. Muizzüddeve resmî olarak onun bölgedeki varlığını kabul eden bir anlaşma imzaladı. Böylelikle Şâhînî Emîrliği kurulmuş oldu. Halefi Bahtiyar hükümdarlığının ilk yıllarında İmrân'la mücadele ettiyse de sonraki süreçte onunla

⁶⁴ İbn Miskeveyh, *age*, s. 790; İbnü'l-Esir, *age*, C. 8, s. 606; Mneymneh, *age*, s. 114; Güner, *agm*, s. 233.

⁶⁵ İbnü'l-Esir, *age*, C. 9, s. 28; Mneymneh, *age*, s. 117.

⁶⁶ İbnü'l-Esir, *age*, C. 9, s. 33; Güner, *agm*, s. 234.

⁶⁷ İbnü'l-Esir, *age*, C. 9, s. 33; Busse, *age*, s. 77; Güner, *agm*, s. 234.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, *age*, C. 9, s. 251.

dostluk ilişkileri kurdu. Hatta daha da ileri giderek Adudüddeve'ye karşı gücünü artırabilmek adına onunla akrabalık bağı kurdu. İmrân b. Şâhîn öldükten sonra yerine geçen oğulları emîrliği yönetimde etkin olamadı. Kısa süre sonra da Muzaffer b. Ali son Şâhînî emîri Ebû'l-Meâlî'yi Vâsıt'a sürgüne göndermesiyle yaklaşık yarım asır boyunca Batîha'da hüküm süren Şâhînî Emîrliği sona erdi.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

291

15 / 2

Kaynakça

A. Ana Kaynaklar

- Belâzürî, *Fütuhu'l-büldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Ebü İshak es-Sâbî, *el-Muhtâr min Resâili's-Sâbî*, Dârü'n-nehdati'l-hadîse, Beyrut, t.y.
- Hemedâni, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, (Taberî, Tarih içinde), C. 11, Beyrut t.y.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. 11, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, çev. Abdullah Köşe, Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özeydin, C. 6-9, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber*, Dârü'l-Fıkr, C. 3-4, Beyrut 1981.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, C. 10, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 1, Dârü'l-Maârif, Kahire t.y.
- İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK Yayınları, Ankara 2016.
- İbn Rüste, *el-'Alâku'n-nefise*, çev. Ali Fuat Eker, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018.
- İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018.
- Kazvîni, *Âssârü'l-bilâd ve ahhârü'l-ibâd*, Darü Sâdır, Beyrut t.y.
- Kitâbu'l-uyûn ve'l-hadâik fî ahhârü'l-hakâik*, nşr. Ömer es-Saîdî, C. 4/2, Institut Français de Damas, Dimaşk 1972.
- Kudâme İbn Cafer, *Kitâbü'l-harâc*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.
- Makdisî, *İslâm Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- Mücmelü't-tevârih ve'l-kısas*, nşr. Muhammed Ramazânî, Çâphâne-yi Hâver, Tahran 1939.
- Taberî, *Târîhu't-Taberî*, Dâru Süveydan, C. 9, Beyrut 1387.
- Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2002.
- Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Darü Sâdır, C. 2, Beyrut t.y.
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, C. 1, Darü Sâdır, Beyrut 1977.
- Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, C. 25, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

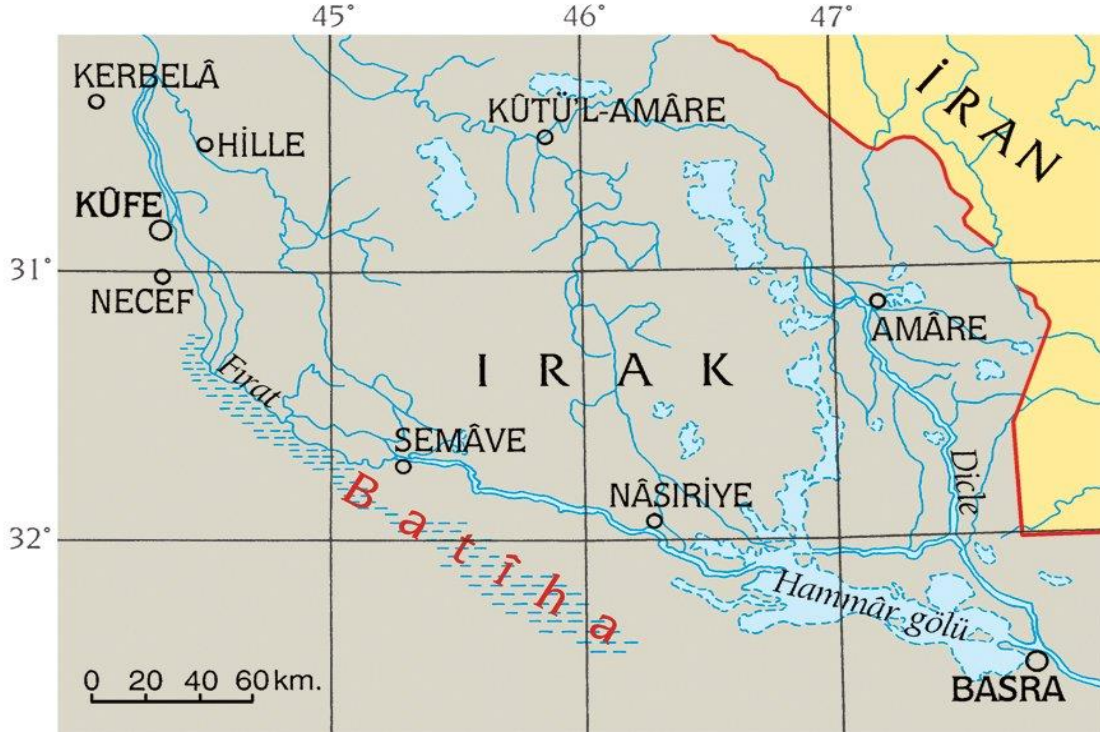
- AĞIRAKÇA, Ahmet, *Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar*, Akdem Yayınları, İstanbul 2015.
- ANSARİ, A. S. Bazmee, "Zutlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s. 514-515.
- AYCAN, İrfan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 427-428.

- BUSSE, Heribert, *Chalif und Crosskönig, Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Ergon Verlag, Beyrut 2004.
- _____, “Iran under the Buyids”, *The Cambridge of History Iran*, C. 4, Cambridge 2008, s. 250-304.
- CORNU, Georgette, *Atlas du Arabo Islamique a l'epoque Classique IX-X Siecles*, Brill, Leiden 1985.
- DEMİRCİ, Mustafa, *Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- _____, “Emevîlerin Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Hayatı ve Faaliyetleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 4/3, s. 61-74.
- DEMİRCİ, Mustafa, “Zenc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s. 249-251.
- DÜRÎ, Abdülaziz, *Târîhü'l-İraki'l iktisâdî fi'l-karni'r-rabi' el-hicri*, Merkezü'l-dirâset-i vahdeti'l-arabiyye, Beyrut 2001.
- FAKÎHÎ, Ali, *Âl-i bûye ve evzâu zamân-i îşân bâ nemûdârî ez zendegî-yi merdom-i ân asr*, İntişârât-ı Saba, Tahran 1365 hş.
- FÂYEZE İSMÂİL EKBER, “el-Batâih tahte nufûzi İmrân b. Şâhin min havâley 330-369/941-979”, *Mecelletu Câmiati'l-Meliki's-Suûd*, C. 7, Cidde 1995, 113-137.
- GÜNER, Ahmet, “İmrân b. Şâhin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 233-234.
- HACIYEV, Khanoghlan, *Irak Büveyhîleri'nin kuruluşu ve Muizzüddeve Dönemi (334-356/945-967)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.
- HARÂBEŞE, Süleyman, “İmâretu Benî Şâhin fi'l-Batâih Cenûbi'l-İrâk (338-409/949-1018)”, *Ebhâsu'l-Yermük silsiletu'l-ulûmi'l-insâniyye ve'l-ictimâiyye*, C. 16, sy. 4, Yermük 2000, 43-95.
- HASAN, H. İbrahim, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit v.dğr., C. 3, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1985.
- HİZMETLİ, Sabri, “Karmatîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 510-514.
- LANE-POOLE, Stanley, *İslam Devletleri Tarihi: Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, çev. Halil Edhem Eldem, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.
- KABİR, Mafizullah, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Iran Society, Calcutta 1964.
- KÜREVÎ, İbrahim Selmân, *el-Büveyhîyyün ve'l-hilâfetu'l-abbâsiyye*, Dârü'l-Urube, Safât 1982.
- MERÇİL, Erdoğan, “Bahtiyar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 523-524.
- MNEYMNEY, Hassan, *Büveyhîler Devleti Tarihi*, çev. Tarık Akarsu, Selenge Yayınları İstanbul 2021.
- MEZ, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti: İslam'ın Rönesansı*, çev. Salih Şaban, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

- NACİ, Muhammed Rıza, "Batıha", *Dâiretü'l-maârif-i bozorg-i İslâmî*, C. 12, Tahran 1383, s. 273-276.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Berîdiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 501-502.
- _____, "Adudüddeve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 392-393.
- PERVİZ, Abbas, *Târîh-i Deyâlîme ve Gaznevîyân*, İntişârât-ı İlmî, y.y. 1332 h.ş.
- STRECK, Maximilian, "Batıha", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1979, s. 334-339.
- _____, *Die alte Landschaft Babylonien nach den Arabischen Geographen*, C. 1, Leiden 1900.
- SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, "Vâsıt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, s. 541-544.
- STRANGE, Guy Le, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.
- _____, "Description of Mesopotamia and Baghdād, Written about the Year 900 A.D. by Ibn Serapion. The Arabic Text Edited from a MS. in the British Museum Library, with Translation and Notes" *Journal Royal Asiatic Society*, London 1985, s. 1-76.
- TAKKUŞ, Muhammed Süheyl, *Târîhu Devleti'l-Abbâsiyye*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1996.
- WELLHAUSEN, Julia, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret İŐiltan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, "Batıha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 195-196.
- _____, "Muta'sım Dönemi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 3, Çağ Yayınları, İstanbul 1986, s. 199-224.

Ek:

Batîha'nın günümüzdeki hâlini gösteren bir harita⁶⁹

⁶⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Batîha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 195.

Summary

The Batıha region, which covers a large marshy land in the lower part of the Euphrates and Tigris rivers in Southern Mesopotamia; There is Wasit in the north and Kufa in the south and Basra in the south. Arab authors stated that the swamp formation in Batıha took place during the time of the Sassanids. However, the words "agammé" (swamp) and "apparaté" (reed) used to refer to the region in the cuneiform writings of the Assyrian period reveal that Batıha was a swampy region before the Sassanids. In addition, the names of Poludes and Diotahi are mentioned in ancient sources. The opinion that the second of these turns into the form of Biotahi (Bataih) over time is quite common. Arab authors, on the other hand, preferred the word Bataih, which is the plural of Batıha, in their works.

The wide coverage of the wetlands in Batıha facilitated the cultivation of agricultural products. The livelihood of the people was mostly covered by agricultural products. Rice, sugar cane, barley are among the main agricultural products grown. In addition, fishing was also done intensively in the irrigation channels. In the farms established during the Umayyad period, cattle breeding was also carried out. Zutts brought from India was employed in these enterprises. Apart from al-Zutts, there are also Arabs, Nabataeans and Zanjıs in Batıha.

The fact that Batıha was a swamp was a serious problem for the states that dominated here. The swamp drying works initiated by the Sassanid rulers continued during the Umayyad period. However, as a result of not giving the necessary importance to the region during the Abbasid period, the swamps expanded again. As a result, Batıha became a center where bandits took refuge. The al-Zutt, Zanjı and Karmatı revolts that took place before 'Imran b. Shahın dominated Batıha created a vacuum of authority in the region. Taking advantage of this situation, 'Imran gathered his deranged fishermen with him over time. 'Imran, who was getting stronger day by day, was working in the region as the tax collector of the al-Barıdıs. After the al-Barıdıs disappeared, he had the opportunity to move freely in Batıha. He became very rich financially with the tribute he obtained by attacking the trade caravans going from Ahwaz to Basra and Baghdad. Due to these activities, which brought the trade to a halt, the Mu'izz al-Dawla sent an army to Batıha on different dates. However, 'Imran hid in the reeds and reeds as he always did, and psychologically worn out the enemy army. As a result, the Buyid army was not successful. Although Bakhtiyar struggled with Imran like his father in the first period of his reign, he established friendly relations with him in the next period. 'Imran offered his obedience to 'Adud al-Dawla out of fear during the short-term domination of Baghdad. When 'Adud al-Dawla returned to Fars, he established kinship ties with Bakhtiyar in order to strengthen his alliance. After 'Imran's death, the rivalry between his sons Hasan and Abu'l-Faradj, who succeeded him, weakened the emirate. Benefiting from this situation, One of the influential commanders of 'Imran b. Shahın, al-Muzaffar b. 'Ali also removed the Shahını family from the administration. Thus, the Shahınıds Emirate, which ruled in Batıha for about half a century, came to an end.